

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
Українсько-угорський навчально-науковий інститут
Кафедра історії Угорщини та європейської інтеграції**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Українсько-угорського
навчально-наукового інституту

 Олександр ШПЕНИК
25 червня 2025 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Давні цивілізації на території України

Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
Галузь знань	А Освіта
Спеціальність	А4 Освіта
Предметна спеціальність (Спеціалізація)(за наявності)	А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)
Освітня програма	«Історія (мова вивчення фахових дисциплін – угорська)»
Статус дисципліни	обов'язкова
Мова навчання	Угорська

Робоча програма навчальної дисципліни «*Давні цивілізації на території України*» для здобувачів вищої освіти галузі знань *A Освіта* спеціальності *A4 Освіта* предметної спеціальності або спеціалізації (за наявності) *A4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)* освітньої програми «*Історія (мова викладання фахових дисциплін – угорська)*»

Розробники: Зубанич Л. Л., к.і.н., доцент
доцент кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні кафедри Історії Угорщини та європейської інтеграції протокол № 11 від «20» червня 2025 р.

Завідувач кафедри доц. Зубанич Л. Л.

Схвалено науково-методичною комісією Українсько-угорського навчально-наукового інституту протокол № 5 від «24» червня 2025 р.

Голова науково-методичної комісії доц. Талабірчук О. Ю.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом
	Денна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 4,5	Рік підготовки:
Загальна кількість годин – 135	1
Кількість модулів – 1	Семестр:
Тижневих годин для денної форми навчання: 5 - аудиторних – 3 - самотійної роботи студента - 2	2
	Лекції:
	36
	Практичні (семінарськи):
	30
Вид підсумкового контролю: екзамен	Лабораторні:
Форма підсумкового контролю: комбінований	Самостійна робота:
	69

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Курс «*Давні цивілізації на території України*» розпочинає знайомство студентів з історією України й охоплює події від найдавніших часів до подій середньовіччя включно. У зв'язку з цим він спирається на знання студентів з курсів археології, етнографії, історичної географії, історії первісного суспільства та інших. Під час вивчення курсу забезпечується оволодіння студентами методами інтерпретації артефактів та екофактів, верифікації та зовнішньої і внутрішньої критики матеріальних джерел; вивчення студентами підходів до створення зв'язного сучасного дискурсу з проблем передісторії; ознайомлення студентів з сучасними методами та інструментальними засобами вивчення палеоекономіки та побуту давнього населення. У частині ранньої середньовічної історії України опрацюємо основну джерельну базу і літературу з даної дисципліни, аналізуємо важливі суспільно-політичні та соціально-економічні явища минулого України, прослідкуємо причини їх виникнення, трансформацію та еволюцію, з'ясувати розвиток культури, освіти, науки.

Метою вивчення навчальної дисципліни «*Давні цивілізації на території України*» є сформувати у студентів цілісне, об'єктивне бачення історичних процесів, що відбувались на території України в давні часи в контексті розвитку світової цивілізації. Головними завданнями курсу є: розвивати у майбутніх спеціалістів навички наукового аналізу, спрямовані на забезпечення самостійного осмислення закономірностей історичного становлення і розвитку людського суспільства на території України.

Відповідно до освітньої програми, вивчення даної дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

Інтегральна компетентність: здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі середньої освіти, що передбачає застосування теорій та методів освітніх та історичних наук і характеризується комплексністю та невизначеністю педагогічних умов організації навчально-виховного процесу в основній (базовій) середній школі;

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК 4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 5. Здатність спілкуватися угорською мовою та іншими іноземними мовами.

ЗК 7. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 8. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

ЗК 9. Здатність бути критичним і самокритичним.

Фахові та предметні компетентності спеціальності (ФК, ПК):

ФК 1. Здатність до формування в учнів ключових і предметних компетентностей та здійснення міжпредметних зв'язків.

ФК 4. Здатність до пошуку ефективних шляхів мотивації дитини до саморозвитку (самовизначення, усвідомленого ставлення до навчання).

ПК 1. Здатність використовувати методологію історії як науки.

ПК 2. Здатність орієнтуватися в історичному часі, застосовувати періодизацію як спосіб пізнання історичного процесу, доцільно використовувати категоріально-понятійний апарат і хронологію історичної науки.

ПК 3. Здатність ефективно й грамотно працювати з різними джерелами історичної інформації, будувати усні й письмові висловлення щодо історичних фактів, історичних постатей та історичної теорії.

ПК 5. Здатність характеризувати досягнення історичної науки та сучасний стан історичних інституцій, їхні ролі у суспільному житті, оцінювати та визначати історичні джерела (пам'ятки).

ПК 6. Здатність застосовувати системні знання з історії та методики навчання історії у викладанні предмета в базовій середній школі, здійснювати структурування навчального матеріалу.

ПК 7. Здатність застосовувати пошук, аналіз та розуміння архівних матеріалів, дискутувати про минуле в політичному й культурному аспектах.

ПК 8. Здатність чітко і логічно відтворювати базові історичні знання, оцінювати нові відомості, факти, події та інтерпретації в контексті формування в учнів цілісної історичної картини світу.

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у здобувачів вищої освіти програмних результатів навчання відповідно до стандарту вищої освіти зі спеціальності **A14 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)** та освітньої програми **«Історія (мова навчання фахових дисциплін – угорська)»**

знати:

- сутність соціально-економічних процесів, що відбувались на території України в період давньої історії;

вміти:

- працювати з історичними джерелами та науковою літературою, всебічно аналізувати суспільні явища і події та розуміти причинно-наслідкові зв'язки між ними.

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумовами вивчення навчальної дисципліни **«Давні цивілізації на території України»** є опанування таких навчальних дисциплін (НД) освітньої програми (ОП):

ОК.01 Археологія

ОК.02 Палеоісторія

ОК.03 Історія і культура стародавнього Сходу

ОК.04 Історія та культура Античності

ОК.09 Історична демографія та географія

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми **«Давні цивілізації на території України»** вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Пояснювати та аналізувати суспільні явища, процеси й тенденції у державі та світі, концепцію сталого розвитку людства.	ПРН – 01
Знати та розуміти принципи, форми, сучасні методи, методичні прийоми навчання предмета в закладах загальної середньої освіти	ПРН – 03
Вміти використовувати інструменти демократичної правової держави у професійній та громадській діяльності.	ПРН – 06
Вміти працювати із джерелами інформації, інтегрувати їх зміст, визнавати й сприймати різноманітність критичного аналізу і оцінок історичних джерел.	ПРН – 10
Усвідомлювати цінність захисту незалежності, територіальної цілісності та демократичного устрою України.	ПРН – 12
Характеризувати об'єктивно й неупереджено історичні події та постаті різних історичних періодів.	ПРН – 14
Знати та розуміти історіографію для аналізу сучасних наукових дискусій із проблем вітчизняної та всесвітньої історії.	ПРН – 17
Знати історичні особливості розвитку регіонів України, реалізовує краєзнавчий підхід на уроках історії, у позакласній та позашкільній роботі з учнівською молоддю.	ПРН – 18

Вміти орієнтуватися в науковій періодизації, порівнювати історичні процеси вітчизняної та всесвітньої історії, виявляти тенденції міжнародних відносин, пов'язані з геополітичними чинниками.	ПРН – 19
---	-----------------

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни *«Давні цивілізації на території України»*:

Очікувані результати навчання з дисципліни	Шифр ПРН
Аналіз суспільних явищ, процесів й тенденцій у державі та світі, концепції сталого розвитку людства.	ПРН – 01
Знання та розуміння принципи, форми, сучасні методи, методичні прийоми навчання предмета в закладах загальної середньої освіти	ПРН – 03
Вміння використовувати інструменти демократичної правової держави у професійній та громадській діяльності.	ПРН – 06
Вміння працювати із джерелами інформації, інтегрувати їх зміст, визнавати й сприймати різноманітність критичного аналізу і оцінок історичних джерел.	ПРН – 10
Усвідомлення цінності захисту незалежності, територіальної цілісності та демократичного устрою України.	ПРН – 12
Вміння аналізувати об'єктивно й неупереджено історичні події та постаті різних історичних періодів.	ПРН – 14
Знання та розуміння історіографію для аналізу сучасних наукових дискусій із проблем вітчизняної та всесвітньої історії.	ПРН – 17
Знання історичних особливостей розвитку регіонів України, реалізація краєзнавчий підходів на уроках історії, у позакласній та позашкільній роботі з учнівською молоддю.	ПРН – 18
Вміння орієнтуватися в науковій періодизації, порівнювати історичні процеси вітчизняної та всесвітньої історії, виявляти тенденції міжнародних відносин, пов'язані з геополітичними чинниками.	ПРН – 19

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

усне опитування, письмові практичні роботи, написання реферату, підсумкові контрольні роботи.

Результати діяльності студентів оцінюються за 100-бальною системою за такими формами контролю: поточний — виступ на практичному занятті (до 5 балів), виконання презентації, домашніх індивідуальних занять (до 40 балів: кожне індивідуальне завдання оцінюється до 5 балів; тематичний (за модулем) контроль (тестування) — до 50 балів.

Підсумковий контроль — виставлення семестрової оцінки студентам, які опрацювали теоретичні теми і практично засвоїли їх.

За результатами поточного контролю та виконання домашніх індивідуальних завдань студенти, які отримали від 90 до 100, балів можуть бути звільнені від підсумкового контролю та отримати оцінку "відмінно", від 80 до 90 балів — "добре", від 70 до 80 балів — "задовільно".

Заплановано дві модульні контрольні, захист реферату, заслуховування доповіді, перегляд презентації студента.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: Поточний контроль – це оцінювання знань студента під час семінарських занять, самостійної роботи та активності студента на занятті.

Поточний контроль рівня засвоєння навчального матеріалу дисципліни оцінюється за п'ятибальною шкалою. У кінці семестру виводиться середнє арифметичне усіх одержаних оцінок за відповіді та модуль. Одержаний результат переводиться у бали.

Якщо студент жодного разу не відповідав на семінарських заняттях, матиме за відповідний поточний контроль 0 балів.

Форми участі студентів у навчальному процесі, які підлягають поточному контролю:

- Виступ з основного питання.
- Усна наукова доповідь.
- Доповнення, запитання до виступаючого, рецензія на виступ.
- Участь у дискусіях, інтерактивних формах організації заняття.
- Аналіз джерельної і монографічної літератури.
- Письмові завдання (тестові, контрольні, творчі роботи тощо).

Результати поточного контролю заносяться до журналу обліку роботи академічної групи. Позитивна оцінка поточної успішності студента за відсутності пропущених і невідпрацьованих семінарських занять, позитивні оцінки за модульні роботи є підставою допуску до підсумкової форми контролю – іспиту.

Форма модульного контролю: Модульний контроль (МК) проводиться два рази за семестр, відповідно до графіка навчального процесу.

Контрольні заходи модульного контролю з навчальної дисципліни проводяться під час семінарських занять в академічній групі відповідно до розкладу занять.

Контрольні заходи модульного контролю проводяться у комбінованій формі: у вигляді тестування та письмових контрольних робіт. Вид контрольного заходу та методика урахування складових модульного контролю при визначенні оцінки за МК розробляється викладачам і затверджується кафедрою.

До контрольного заходу відповідного модульного контролю студент допускається незалежно від результатів поточного контролю. На консультаціях студент може відпрацювати пропущені семінарські заняття, захистити індивідуальні завдання, реферати, а також ліквідувати заборгованості з інших видів навчальної роботи.

Студент, який з поважної причини не зміг з'явитися на модульний контроль за дозволом декана може скласти пропущений модульний контроль з предмету.

Форма підсумкового семестрового контролю: студенти, які за результатами модульних контролів здобули з навчальної дисципліни не менше від встановленої мінімальної кількості балів, атестуються із виставленням їм державної семестрової оцінки («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») відповідно до шкали переведення. Студенти, які атестовані з оцінкою «незадовільно» зобов'язані скласти семестрові экзамени. Семестрові экзамени можуть також скласти студенти, які бажають покращити оцінку, отриману за результатами модульних контролів. Оцінювання знань на экзаменах здійснюється у 100-бальній шкалі.

Розподіл балів, які отримують здобувачі за поточний та модульний контроль (Змістовий модуль 1.)

Поточне оцінювання та самостійна робота									Модульна контрольна робота	Сума
T1	T2	T3	T4	50	100
10	10	10	20							

T1, T2 ... – теми

(Змістовий модуль 2.)

Поточне оцінювання та самостійна робота	Модульна контрольна	Сума
---	---------------------	------

									робота	
T5	T6	50	100
25	25									

T1, T2 ... – теми

Оцінювання окремих видів навчальної роботи

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття	16	50	14	50
Письмове тестування при тематичному оцінюванні				
...				
Презентація				
Реферат				
Есе				
...				
Модульна контрольна робота		50		50
Разом	16	100	14	100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Оцінка відмінно (А) виставляється, коли студент дає абсолютно правильні відповіді на теоретичні питання з викладенням оригінальних висновків, отриманих на основі програмного, додаткового матеріалу та нормативних документів. При виконанні практичного завдання студент застосовує системні знання навчального матеріалу, передбачені навчальною програмою.

Оцінка добре (В) виставляється студенту, який повністю розкрив теоретичні питання на основі програмного та додаткового матеріалу. При виконанні практичних завдань студент застосовує узагальнені знання навчального матеріалу, передбачені навчальною програмою.

Оцінка добре (С) виставляється студенту, який повністю розкрив теоретичні питання, а програмний матеріал викладено у відповідності до вимог. Практичні завдання виконані в цілому правильно, але мають місце окремі неточності.

Оцінка задовільно (D) виставляється, коли студент розкрив теоретичні питання, проте при викладенні програмного матеріалу допущені окремі помилки. При виконанні практичних завдань студент припускається помилок, за рахунок недостатнього розуміння програмного матеріалу.

Оцінка задовільно (Е) виставляється, коли студент неповністю розкрив теоретичні питання, відповідь містить суттєві помилки. При виконанні практичних завдань студент припускається значних помилок, а виконання завдань викликає значні труднощі у студента.

Оцінка незадовільно (FX) виставляється студенту, який не розкрив теоретичні питання і не може виконати практичні завдання. Як правило такий студент виявляє здатність до викладення думки лише на елементарному рівні.

Оцінка незадовільно (F) виставляється студенту, який не виконав навчальну програму або якийсь елемент її складової, має фрагментарні знання, які не дозволяють розкрити теоретичні питання і виконати практичні завдання. Такий студент не може викласти свою думку навіть на елементарному рівні. За результатами контролю знань студентів, дозволяється виставлення екзаменаційної оцінки (без підсумкового іспиту) – «відмінно», «добре», та «задовільно». Студент має право підвищити оцінку, складаючи іспит.

Критерії оцінювання підсумкового контролю

Програмою передбачено іспит, як підсумковий семестровий контроль даної навчальної дисципліни. Підсумковий семестровий контроль здійснюється за результатами модульного

контролю та усної відповіді на питання, що входять до екзаменаційних білетів. Оцінка виставляється за 100-бальною шкалою, яка переводиться у національну шкалу та шкалу ЄКТС.

Таблиця відповідності оцінок за різними шкалами

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		диференційована	недиференційована
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	F _x	незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1.

Змістовий модуль 1.

Тема 1. Вступ до курсу «Давні цивілізації на території України»

Предмет і завдання курсу «Давні цивілізації на території України». Періодизація давньої історії України. Джерельна база дисципліни «Давні цивілізації на території України». Основні проблеми курсу «Давні цивілізації на території України».

Тема 2. Становлення і розвиток людського суспільства на території України.

Залюднення території України. Теорії виникнення людини. Палеоліт: Ранній палеоліт. Середній палеоліт. Археологічна характеристика населення України епохи палеоліту. Археологічні об'єкти ашельського часу України, Пам'ятки мустьєрської епохи на території України. Пізній палеоліт на території України. Житлові комплекси та побут первісної людини. Духовна культура доби пізнього палеоліту. Мезоліт (епіпалеоліт): Природне середовище та розселення людини у мезоліті. Зміна ландшафтно-кліматичних умов. Трансформація суспільних відносин у добу мезоліту. Вдосконалення мисливського господарства в мезоліті. Винайдення першої механічної зброї дистанційної дії. Поселення та могильники південної мезолітичної області. Кам'яна Могила та її історичне значення. Мезолітичні стоянки Північної України. Духовна культура людності мезоліту. Соціальна організація, духовність та культура людини у мезоліті. Племена неоліту: Природне середовище. Економічний прогрес. Культурно-господарські райони та основні періоди розвитку неолітичних племен. Ранньонеолітичний період: Племена буго-дністровської культури. Дунайські племена культури лінійно-стрічкової кераміки. Племена сурьсько-дніпровської культури. Середній та пізній періоди неоліту: Племена дніпро-донецької культури. Племена культури ямково-гребінцевої кераміки. Керамічне виробництво на території України за регіонально-типологічною характеристикою. Специфіка розвитку ремісництва у населення різних господарських типів. Розвиток прядіння та ткацтва. Соціальний устрій та духовна культура неолітичного населення. Племена енеоліту. Ранній енеоліт: Ранньотрипільські племена. Племена гумельницької культури. Середній період енеоліту: Середньотрипільські племена. Середньостогівські племена. Кемі-обинські племена. Енеолітичні племена Закарпаття. Пізній енеоліт: Пізньотрипільські племена. Племена культури лійчастого посуду. Племена культури кулястих амфор. Вдосконалення гончарного виробництва

в добу міді. Духовна культура енеоліту. Трипільська знакова система та проблема зародження писемності. Трипільська спільнота та скотарі степів Надчорномор'я. Племена бронзової доби. Бронза як перший штучний метал. Періодизація бронзового віку. Культури епохи бронзи Правобережжя, Волині та Поділля. Культури бронзового віку Закарпаття, Культури Степового Причорномор'я, Подніпров'я та Лівобережжя в добу бронзи. Розвиток шлюбно-сімейних стосунків та визрівання соціальних суперечностей в добу бронзи. Духовна культура доби бронзи. Скотарсько-землеробські племена степової зони: Племена ямної культури. Племена катакомбної культури. Племена культури багатоваликової кераміки. Племена зрубної, сабатинівської та білозерської культур. Землеробсько-скотарські племена лісостепової зони та Полісся: Племена культур шнурової кераміки. Племена тшинецько-комарівської культури. Племена білогрудівської культури. Племена культури Ноа. Племена станівської культури. Племена бондарихінської культури.

Тема 3. Формування державотворчих традицій: кіммерійці, скіфи, сармати.

Кіммерійці. Ранній залізний вік як особливий етап в історії України. Населення епохи раннього залізного віку. Причини зміни бронзового віку залізним. Початок залізного віку в Україні. Поява перших залізних виробів у Старому світі. Найдавніші залізні речі у Східній Європі. Політична історія кіммерійців. Суспільний лад, військове мистецтво та духовна культура кіммерійців. Загальна характеристика лісостепових племен України в кіммерійську добу. Найдавніші відомості про кіммерійців. Писемні джерела про взаємини кіммерійців та скіфів. Племена Правобережного Лісостепу IX – VII ст. до н.е. Племена Лівобережного Лісостепу та західних територій України IX – VII ст. до н.е. Скіфи. Скіфія VI – III ст. до н.е. Етногеографія Скіфії. Похід Дарія I Гістаспа у Скіфію. Скіфія VI – IV ст. до н.е. Побут та звичаї Скіфії. Господарство кочових скіфів. Землеробські племена Скіфії. Племена Правобережного Лісостепу. Племена Лівобережного Лісостепу та західних територій України. Господарство племен Лісостепової Скіфії. Торгівля скіфських племен. Скіфські сусіди. Суспільний лад та релігія скіфів. Мала Скіфія. Діяльність та матеріальна культура. Військова справа, суспільний лад та релігійні вірування. Причини занепаду Великої Скіфії. Військове мистецтво і озброєння скіфів. Скіфський звіриний стиль: походження та семантика. Пізньоскіфське суспільство. Мала Скіфія на Нижньому Дніпрі та в Криму. Мала Скіфія в Добруджі. Курганний поховальний обряд на території України та його риси. Сарматські племена. Етнічна приналежність та мова. Ранній сарматський період. Середній сарматський період. Пізній сарматський період. Проникнення сарматів на Україну. Утворення Сарматської держави. Соціально-економічний розвиток Сарматської держави. Війни сарматів з Римом. Військове мистецтво сарматів. Господарство, побут та культура сарматських племен.

Тема 4. Античні держави Північного Причорномор'я.

Вивчення античних пам'яток Півдня України. Антична колонізація Північного Причорномор'я: причини та етапи. Періодизація політичної історії грецьких міст-держав Північного Причорномор'я. Еллінська колонізація Північного Причорномор'я. Причини колонізації. Політична організація античних держав. Античні держави у період з VI по II ст. до н.е. Основні етапи розвитку античних держав Північного Причорномор'я: політична історія Ольвії, Тіра, Херсонеса, Боспора. Античні держави у період з II ст. до н.е. – I ст. н.е.: Основні етапи розвитку античних держав Північного Причорномор'я: Ольвія, Тіра, Херсонес, Боспор. Сільське господарство. Ремесла. Військова справа. Культура, мистецтво та релігія античних держав Північного Причорномор'я.

Змістовий модуль 2.

Тема 5. Східні слов'яни на території України.

Слов'яни: Історія дослідження слов'янського етногенезу. Українська археологічна наука про походження слов'ян. Автохтоністські теорії походження слов'ян. Міграційна теорія походження слов'ян. Писемні джерела про давніх слов'ян. Лінгвістичні джерела про давніх слов'ян. Формування слов'ян за антропологічними джерелами. Стародавні слов'яни та їх сусіди у II ст. до н.е. – IX ст. н.е. Населення сучасної території України у II ст. до н.е. – II ст. н.е. Зарубинецька культура. Розселення давніх слов'ян. Давні слов'яни та їх сусіди у II – V ст. Черняхівська та київська археологічні культури слов'ян III - IV ст. Міжетнічні контакти

слов'ян III - IV ст. Культура карпатських курганів та її історичне значення. Вельбарська культура на території України. Готська держава. Походження гунів та їх місце у Великому переселенні народів. Населення України у складі держави гунів. Готська та гунська навали і слов'яногенез. Археологічні культури слов'ян раннього середньовіччя: празька, пенківська, колочинська. Історичні склавини, анти та венеда за даними археологічних досліджень. Розселення східних слов'ян. Археологічні культури слов'ян напередодні утворення державності. Літописні племена східних слов'ян та їхні археологічні відповідники. Соціально-економічний розвиток східних слов'ян. Побут, духовна культура та вірування східних слов'ян. Антропологічний склад давньослов'янського населення. Міжетнічні контакти слов'ян у другій половині I тис. н.е. Проникнення в Україну тюркських народів. Авари та болгари в Україні. Археологічні пам'ятки авар та болгар на території України. Аварське панування в Надчорномор'ї та Подунав'ї. Хазарське панування у Східній Європі. Відносини хозар зі слов'янами. Археологічна культура хозар. Східні слов'яни під владою тюркських народів. Племена Прикарпаття та Північного Причорномор'я. Східні слов'яни у VI – IX ст. Особливості розвитку слов'янської спільноти у VI – IX ст. Слов'янські племена та їхня роль у історичних подіях часів Балканських війн (VI – IX ст.). Соціально-економічний розвиток східних слов'ян у VI – IX ст. Союзи племен напередодні створення Давньоруської держави. Сусіди східнослов'янських племен.

Тема 6. Виникнення Давньоруської держави.

Давньоруська держава: Виникнення Давньоруської держави. Літописні свідчення про початки Давньоруської держави. Давньоруська народність. Соціально-економічний розвиток Давньої Русі. Сільське господарство. Ремесло. Торгівля. Давньоруське село. Давньоруське місто. Форми землеволодіння. Вотчина. Повинності. Соціальне розшарування давньоруського села та міста. Політичний розвиток Давньоруської держави. Київська Русь IX – першої половини X ст. Київська Русь на межі X – XI ст. Запровадження християнства на Русі. Київська Русь у першій половині XI ст. Київська Русь у другій половині XI – на початку XII ст. Боротьба Русі з половцями. Русь у період політичної роздробленості. Основні тенденції історичного розвитку Русі. Новий політичний етап розвитку держави. Суспільно-політичне життя Русі удільного періоду XII – першої половини XIII ст. Київська земля та Пінське князівство: Територія. Міста. Політична історія. Чернігівське, Новгород-Сіверське та Тмутараканське князівства: Територія; Міста; Політична історія. Переяславське князівство: Територія; Міста; Політична історія. Волинське князівство: Територія; Міста; Політична історія. Галицьке князівство: Територія; Міста; Політична історія. Особливості розвитку князівств Західної Русі: Територія. Міста. Політична історія. Особливості розвитку князівств Північно-Східної Русі: Давньоруські князівства й кочовики: “Поле половецьке”; Боротьба Русі проти монголо-татарської навали. Міжнародні зв'язки Давньоруської держави: Русь і Візантія. Русь і Схід. Русь і Європа. Культура Давньої Русі: Шляхи формування та розвитку давньоруської культури. Писемність. Бібліотеки та школи. Просвіта та наукові знання. Література. Музика. Право. Мистецтво. Архітектура.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Форма навчання (денна)				
	Усього	у тому числі			
лекції		практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота
2-й семестр					
Модуль 1					

Змістовий модуль 1.						
Тема 1. Вступ до курсу «Давні цивілізації на території України»	11	2				9
Тема 2. Становлення і розвиток людського суспільства на території України.	24	6	6			12
Тема 3. Формування державотворчих традицій: киммерійці, скіфи, сармати.	27	7	6			12
Тема 4. Античні держави Північного Причорномор'я	25	7	6			12
Разом за змістовий модуль 1						
Змістовий модуль 2.						
Тема 5. Східні слов'яни на території України.	25	7	6			12
Тема 6. Виникнення Давньоруської держави.	25	7	6			12
Разом за змістовий модуль 2						
Разом						
	135	36	30			69

6.3. Теми практичних (семінарських, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		денна
1	Кам'яний вік на території України.	3
2	Неолітична революція та її наслідки	3
3	Трипільська протоцивілізація. Середньостогівська та інші енеолітичні культури. Ранній і середній бронзовий вік	3
4	Скіфська та сарматська державність на території України і Боспорське царство	3
5	Ранні слов'яни на рубежі н.е.	3
6	Слов'яни у добу Великого переселення народів	3
7	Готи і початок Великого переселення народів	3
8	Гуни, авари і болгари на території України	3
9	Слов'яни напередодні утворення Київської Русі	3
10	Угорці, печеніги та половці на території України	3
Разом		30

6.4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		денна
1.	Вступ до курсу «Давні цивілізації на території України»	1
2.	Матеріальна і духовна культура неолітичних племен України.	10
3.	Матеріальна і духовна культура трипільських племен.	10
4.	Розробка тестів для поточного або підсумкового контролю за темами, що вивчаються в шкільному курсі історії (6 клас). (Див.: Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Всесвітня історія. Історія України. Інтегрований курс 6 – 9 класи. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9_klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf)	14
5.	Культура античних міст-колоній Північного Причорномор'я	10
	Матеріальна і духовна культура ранньослов'янських племен України	10
6.	Розробка тестів для поточного або підсумкового контролю за темами,	14

	що вивчаються в шкільному курсі історії (6 клас). (Див.: Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Всесвітня історія. Історія України. Інтегрований курс 6 – 9 класи. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9_klas/2022/08/15/Navchalna_programa.2022.WH.HU.6-11.pdf)	
	Разом	69

6.5. Перелік питань для підсумкового контролю

1. Предмет і завдання курсу «Давні цивілізації на території України». Періодизація.
2. Джерельна база дисципліни «Давні цивілізації на території України».
3. Основні проблеми курсу «Давні цивілізації на території України».
4. Залюднення території України. Теорії виникнення людини.
5. Археологічна характеристика населення України епохи палеоліту.
6. Пізній палеоліт на території України.
7. Житлові комплекси та побут первісної людини.
8. Природне середовище та розселення людини у мезоліті. Кам'яна Могила та її історичне значення.
9. Соціальна організація, духовність та культура людини у мезоліті.
10. Культурно-господарські райони та основні періоди розвитку неолітичних племен.
11. Трансформація суспільних інститутів в кам'яну добу.
12. Характерні знаряддя раннього та пізнього палеоліту, мезоліту, неоліту.
13. Вдосконалення мисливського господарства в кам'яному віці.
14. Керамічне виробництво на території України за регіонально-типологічною характеристикою,
15. Духовна культура людності кам'яного віку.
16. Давні форми релігійних вірувань.
17. Житлові комплекси та побут первісної людини.
18. Ранній енеоліт. Трипільська спільнота та скотарі степів Надчорномор'я.
19. Бронза як перший штучний метал. Періодизація бронзового віку.
20. Ранній залізний вік як особливий етап в історії України. Населення епохи раннього залізного віку.
21. Суспільний лад, військово мистецтво та духовна культура кіммерійців. Найдавніші відомості про кіммерійців.
22. Основні етапи розвитку Скіфії в VI–III ст. до н.е.
23. Побут та звичаї Скіфії. Господарство кочових скіфів.
24. Скіфський звіриний стиль: походження та семантика. Пізньоскіфське суспільство.
25. Курганний поховальний обряд на території України та його риси.
26. Проникнення сарматів на Україну. Господарство, побут та культура сарматських племен.
27. Антична колонізація Північного Причорномор'я: причини та етапи.
28. Періодизація політичної історії грецьких міст-держав Північного Причорномор'я.
29. Античні держави у період з VI по II ст. до н.е.
30. Основні етапи розвитку античних держав Північного Причорномор'я: політична історія Ольвії, Тіра, Херсонеса, Боспора.
31. Культура, мистецтво та релігія античних держав Північного Причорномор'я.
32. Культурний та мистецький розвиток населення античних держав Північного Причорномор'я.
33. Українська археологічна наука про походження слов'ян.
34. Теорії про походження слов'ян.
35. Писемні джерела про давніх слов'ян.
36. Стародавні слов'яни та їх сусіди у II ст. до н.е. – IX ст. н.е.
37. Населення сучасної території України у II ст. до н.е. – II ст. н.е. Зарубинецька культура.
38. Розселення давніх слов'ян.
39. Культура карпатських курганів та її історичне значення.

40. Готська держава. Походження гунів та їх місце у Великому переселенні народів.
41. Історичні склавини, анти та венеди за даними археологічних досліджень.
42. Соціально-економічний розвиток східних слов'ян. Побут, духовна культура та вірування східних слов'ян.
43. Хазарське панування у Східній Європі. Відносини хозар зі слов'янами.
44. Літописні дані про виникнення Давньоруської держави.
45. Дохристиянські вірування східних слов'ян.
46. Етапи формування давньоруської народності.
47. Шляхи формування і розвитку давньоруської культури.
48. Взаємовідносини Давньої Русі і кочовиків.
49. Розвиток давньоруської писемності і основні пам'ятки літератури.

7. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Вивчення курсу потребує спеціального матеріально-технічного/або інформаційного забезпечення: проєктор для перегляду презентацій у форматі MS PowerPoint, використання комп'ютерів, історичних та контурних карт, унаочнень.

У разі дистанційного навчання – інтернет (ZOOM, MOODLE).

8. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Базова

1. Федака С. Історія України. Серія 1. Долітописна історія. - Т.2. Мідно бронзовий і початок залізного віку. - Ужгород: ТИМРАНИ, 2020. - 232 с.
2. Федака С. Історія України. Серія 1. Долітописна історія. - Т.3. Скіфо-антична доба. - Ужгород: ТИМРАНИ, 2020. - 232 с.
3. Федака С. Історія України. Серія 1. Долітописна історія. - Т.4. Велике переселення народів. - Ужгород: ТИМРАНИ, 2020. - 232 с.

Допоміжна література

4. Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович. – Львів, 2013.
5. Археологія та стародавня історія України. – К., 1992. 5.
6. Археологія України. – К.: Либідь, 2005.
7. Археологія Української РСР: У 3-х т. – Київ, 1971-1975.
8. Археологія. – 1993. – №3. Спецвипуск до 100-річчя відкриття Трипілля.
9. Ауліх В.В. Зимнівське городище. – К., 1972;
10. Балагурі Е.А. Шелестівське городище – пам'ятка населення ранньозалізної доби на Закарпатті// Дослідження стародавньої історії Закарпаття. – Ужгород, 1972. – С.70-75.
11. Балагурі Е.А., Бідзіля В.І., Пеняк С.І. Давні металурги Українських Карпат. – Ужгород, 1978.
12. Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу. – Київ, 2005.
13. Баран В.Д. Археологічні пам'ятки VI-VII ст. на території Західної Волині – важливе джерело до вивчення літописних дулібів// Український історичний журнал. – 1969. – №4. – С.65-71.
14. Баран В.Д. Давні слов'яни. – Київ, 1998.
15. Баран В.Д. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. - К., 1972.
16. Баран В.Д. Слов'янська община (за матеріалами поселення Рашків I)/ Автореферат... канд. іст. наук. – К., 1992.
17. Баран В.Д. Черняхівська культура. За матеріалами верхів'я Дністра та Західного Бугу. -

- К., 1981.
18. Баран В.Д., Козак Д., Терпиловський Р. Походження слов'ян. – К., 1991.
 19. Бережанська С.С. Кераміка білогрудівської культури// Археологія. – 1964. – Т.16. – С.17-21.
 20. Белік О.О. Поясні набори з салтівських пам'яток як індикатор салтово-мадярських контактів// Археологія. – 2002. – №2. – С.109-114.
 21. Бібкова В. До історії доместикації коня на південному сході Європи// Археологія. – 1969. – Т.22. – С.55-68.
 22. Бідзіля В.І. Дослідження Гайманової Могили// Археологія. – 1971. – В.1. – с.44-56;
 23. Бідзіля В.І. З історії чорної металургії Карпатського узгір'я рубежу нашої ери// Археологія. – 1970. – Т.24. – С.32-48.
 24. Білик М., Пелещин М., Чайка Р. Археологічні матеріали з с. Жуків на Бережанщині (З історії населення висоцької культури) // Археологічні дослідження Львівського університету. – Вип. 4. – 2000. – С. 87–104;
 25. Бірбауер Ф. Готи в I-VII ст.: територія розселення та просування за археологічними джерелами//Археологія. - 1995. - № 2. - С. 32-51.
 26. Болтрик Ю. В., Фіалко О. Є. Могили скіфських царів другої половини IV ст. до н.е.// Археологія. – 1995. – № 2.
 27. Болтрик Ю., Фіалко О. Напад Скіфів на Трахтемирівське городище. К., 2003.
 28. Борисенко В. Анти. Руси. Українці //Віче. - 1993. - № 7.
 29. Борисковский П.И., Праслов Н.Д. Палеолит бассейна Днепра и Приазовья. – М., 1964. – С.23-25.
 30. Брайчевський М. Ю. Походження Русі. – Київ, 1968.
 31. Брайчевський М.Ю. Коли і як виник Київ. – К., 1963.
 32. Брайчевський М.Ю. Нові розкопки на Пастирському городищі// Археологічні пам'ятки. – 1955. – Т.5. – С.67-76.
 33. Брайчевський М.Ю. Походження Русі. – К.: Наукова думка, 1968.
 34. Братченко С.Н. Донецька катакомбна культура раннього етапу. – Луганськ, 2001.
 35. Бугай А. С. Змійові вали – літопис землі Київської. – К., 1971;
 36. Бунятян К.П. Давнє населення України. - К., 2003.
 37. Бунятян К.П., Мурзін., Симоненко О.В. На світанку історії. –Київ,1998.
 38. Бурдо Н. Трипільська культура і Україна// Новітні міфи та фальшивки про походження українців. – К.: Темпора, 2008.
 39. Бурдо Н.Б. , Відейко М.Ю. Основи хронології Трипілля – Кукутені// Археологія. – 1998. - №2. – С.3-14.
 40. Бурдо Н.Б. Населення раннього етапу Трипільської культури межиріччя Дністра та Південного Бугу. – К., 1993.
 41. Василенко Г.В. Велика Скіфія. - К., 1991.
 42. Винокур І.С. Історія та культура черняхівських племен Дністро-Дніпровського межиріччя II–Vст. н.е. К., 1972.
 43. Винокур І.С. Черняхівська культура: витоки і доля. – Км'янець-Подільський, 2000.
 44. Відейко М. Трипільська цивілізація. –Київ, 2003.
 45. Відейко М. Ю. Україна: від Трипілля до антив. – Київ, 2008.
 46. Войтович Л. В. Галицькі етюди. –Біла Церква, 2011.
 47. Войтович Л. В. Лев Данилович князь галицько-волинський. (бл.1225-бл.1301). – Львів, 2014.
 48. Володарець-Урбанович Я.Р. Скиба А.В. Гончарний посуд VII-VIII ст.. на півдні Східної Європи// Археологія. – 2011. - №2. – С.34-46.
 49. Вязьмітіна М.І. Золота Балка. – К., 1962.
 50. Гаврилук Н. А. История экономики степной Скифии. –Киев, 1999.
 51. Генінг В.Ф. Соціальні формації первісності// Археологія. – 1989. – №4. – С.4-6.
 52. Гладилін В.М. Відкриття мустьєрської стоянки на Донеччині// Археологія. – Т.20. – К., 1966. – С.135-142.

53. Гладилін В.М. Про техніку левалуа в муст'є Руської рівнини та Криму// Археологія. – Т.22. – К., 1969. – С.19-26;
54. Гладких М. І. Історична інтерпретація пізнього палеоліту. – Київ, 1991.
55. Гладких М.І., Корнієць Н.Л. Нова споруда з кісток мамонта в Межирічі// Вісник АН УРСР. – 1979. – №9. – С.50-54.
56. Глуман А. Боспор і Херсонес на порозі християнської доби// Людина і світ. – 1994. – №11-12. – С. 2-9.
57. Головки О. Б. Роман Мстиславович та його доба: Нариси політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття. – Київ, 2001.
58. Горбаненко С.А. Зернотерки волинцево-роменського типу// Археологія. – 2002. – №3. – С.120-126.
59. Горбаненко С.А., Колода В.В. Сільське господарство мешканців поселення Великий Салтів// Археологія. – 2010. – №1. – С.27-42.
60. Горєлов М.Є., Моця О.П., Рафальський О.О. Держава і цивілізація в історії України. – К., 2009. – С.73-87.
61. Губенко С. Готи і Україна// Людина і світ. – 2002. – №7-8. – С.26-29.
62. Давні слов'яни: археологія та історія. – К., 2016.
63. Давня історія України: В 2 т. /За ред. П.П.Толочка. - К., 1994 - 1995.
64. Давня історія України: В 3 т. /За ред. П.П.Толочка. - К., 1997.
65. Давня історія України: В 3-х т. – Київ, 1997- 2000.
66. Даниленко В.М. До кіммерійської проблеми// Археологія.– Т.5. – 1951. – С.218-255.
67. Даниленко В.М. Кам'яна Могила. – К., 1986.
68. Демиденко Ю.Е. До питання про час винаходу луку та стріл // Археологія. – 1987. – Вип.60. – С.1-6.
69. Денисюк Н. Чому “зникла трипільська культура”? – К.: Слово, 2001.
70. Дзиговський О. М. Історія сарматів Карпато-Дніпровського регіону: Автореф. ... д-ра іст. наук. – Одеса, 2003. – 33 с.
71. Добровольський А.А. Могильник в с.Чаплі// Археологія. – 1954. – Т.9. – С.106-118.
72. Довгань П.М. Нові матеріали до археологічної карти Золочівського і Бродівського районів Львівської області // Там само. – Вип.1. – 1996. – С.16–18;
73. Довгань П.М., Онищук Я.І. Археологічні дослідження біля с. Підлисса (1995–1997) // Там само. – Вип.3. – 1998. – С.36–44;
74. Думка М.С. Про медицину скіфів. – К., 1960. 39. Енциклопедія трипільської цивілізації. – Т.1. – К., 2004. – С.304.
75. Енциклопедія трипільської цивілізації. Київ, 2004.
76. Етнічна історія давньої України. – Київ, 2002.
77. Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. – Т.1. – Львів, 1999.
78. Євсєєв В. Палеолітична стоянка Амвросіївка// Палеоліт і неоліт України. – К., 1947. – С.265-281.
79. Журавльов О.П. Остеологічні матеріали з поселення Діброва// Восточно-европейский археологический журнал. – 2002. – №5.
80. Заєць І.І., Гусєв С.О. Модель трипільського житла з Південного Бугу// Археологія. – 1992. – №3. – С. 130-132;
81. Залізняк Л. Л. Найдавніше минуле України. — К.: Наук. Думка, 1997.
82. Залізняк Л.Л. Мисливці при льодовикової Європи в кінці палеоліту та на початку мезоліту// Археологія. – 1988. – Вип.64. – С.11-21.
83. Залізняк Л.Л. Палеоекономічна реконструкція суспільства степових мисливців// Археологія. – 1996. – №3. – С.29-39.
84. Залізняк Л.Л. Первісна історія України. - К., 1999.
85. Збенович В.Г. Періодизація і хронологія раннього Трипілля// Археологія. – В.35. – 1980. – С.3-25.
86. Збенович В.Г. Ранний этап трипольской культуры на Украине. – Киев, 1989.

87. Зиневич Г., Круц С. Антропологічна характеристика давнього населення України. – К., 1968;
88. Зінько В.М. Боспорське місто Тірітака у VI – на початку V ст. до н.е.// Археологія. – 2016. – №3. – С.36-44.
89. Зубар В., Ліньова Є., Сон Н. Античний світ Північного Причорномор'я. – К., 1999.
90. Зубар В.О. Виникнення воєнного та релігійного союзу грецьких міст Боспору// УІЖ. – 1997. – №5. – С.41-52.
91. Іванова С. В. Населення ямної культурно-історичної спільноти ПівнічноЗахідного Причорномор'я: Автореф. ... канд. іст. наук. – К., 2000. – 19 с.
92. Історія української культури. – Т.1. Історія культури давнього населення України. – К.: Наукова думка, 2001. – 1135 с.
93. Кісь Я. Етногенез слов'ян. – Львів, 1985.
94. Клочко В.І. “Народи моря” та Північне Причорномор'я// Археологія. – 1990. – №1. – С.10-17.
95. Кобаль Й. Бронзовий скарб із с.Завадівка// Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті. – К., 1993. – С.128-129.
96. Кобаль Й. В. Зв'язки населення Північного Причорномор'я з Карпатським басейном в епоху пізньої бронзи: Автореф. ... канд. іст. наук. – К., 1997. – 23 с.
97. Кодлубай І., Нога О. Прадавня Україна. – Львів, 2001. – 380 с.
98. Козак Д. Вельбарська культура: готи чи гепіди?//Археологія. – 2002. – №3. – С.7-17.
99. Козак Д. Капище готів на Волині//Археологія. – 2010. – №3. – С.34-42.
100. Козак Д.Н. Венеди. – К., 2008.
101. Козак Д.Н. Етнокультурна історія Волині (I ст. до н.е. – IV ст. н.е.). – Київ, 1992.
102. Комар О. В. Населення степів Північного Причорномор'я VI – початку III ст.: Автореф. ... канд. іст. наук. – К., 2002. – 20 с.
103. Кормич Л.І., Багацький В.В. Історія України. – Харків, 2001. – С.41.
104. Корнієць Н.Л. До питання про причини вимирання мамонта на Україні// Доповіді АН УРСР. – 1959. – №10. – С.1152-1155.
105. Котигорошко В. Г. Історія населення Верхнього Потисся в латеноримській час (III ст. до н.е. – IV ст. н.е.): Автореф. ... д-ра іст. наук. – Ужгород, 1996. – 49 с.
106. Котляр М.Ф. Данило Галицький: Біографічний нарис. – Київ, 2002.
107. Котляр М.Ф. Дипломатія Південно-Західної Русі. – Київ, 2001.
108. Котляр М.Ф., Ричка В.М. Княжий двір Південної Русі X – XII ст. – Київ, 2008.
109. Кравченко Е.А. Кизил-Кобинська культура у західному Криму. – Луцьк, 2016.
110. Кравченко Е.А. Хронологія молодшого дотаврського періоду кизил-кобинської культури// Археологія. – 2010. – №1. – С.11-27.
111. Кравич Д.П., Овсійчук В.А., Черепанова С.А. Українське мистецтво. – Т.1. – Львів: Світ, 2003.
112. Крижицький С.Д., Зубар В.М., Русява А.С. Античні держави Північного Причорномор'я. – К., 1998.
113. Крисаченко В. Історія Криму від найдавніших часів до кінця XVIII ст. – К., 2007. – С.188- 220.
114. Кротова О.О. Виробництво та суспільні відносини населення Північного Причорномор'я в добу пізнього палеоліту // Археологія. - 1994. - № 1.
115. Круц С.І. Антропологічні дані до кіммерійської проблеми// Археологія. – 2002. – №4. – С.13-28.
116. Крушельницька Л. Чорноліська культура Середнього Придністров'я. – Львів, 1998.
117. Крушельницька Л.І. Взаємозв'язки населення Прикарпаття і Волині з племенами Східної і Центральної Європи. – Київ, 1985.
118. Крушельницька Л.І. Могильник Висоцької культури у м.Золочеві// Археологія. – 1965. – Т.19. – С.122-135.

119. Крушельницька Л.І. Пн. Прикарпаття і Західна Волинь доби раннього заліза. – К., 1976.
120. Кузнецов П.Ф., Хохлов О.О. Етнокультурні зв'язки степового населення Східної Європи за доби ранньої бронзи// Археологія. – 2011. - №1. – С.3-11.
121. Кучинко М., Златогорський О. Пам'ятки археології Луцького району Волинської області. – Луцьк, 2010.
122. Лисенко С. Д. Середнє Подніпров'я за доби пізньої бронзи: Автореф. ... канд. іст. наук. – К., 2001. – 20 с.
123. Любичев М.В. Хронологія поселень черняхівської культури в лісостепу між Дніпром і Сіверським Дінцем// Археологія. – 2011. – №4. – С.7-19.
124. Магомедов Б. В. Черняхівська культура. Проблема етносу: Автореф. ... д-ра іст. наук. – К., 1999. – 37 с.
125. Махортих С.В. Кіммерійці Північного Причорномор'я. – К., 2005.
126. Мацкевий Л., Гуменюк В. Там, де виріс княжий Львів// Дзвін. – 1995. - №10.
127. Мацькевий О. Мезоліт Закарпатської області// Проблеми археології Східних Карпат. – Ужгород, 1995. – С.37-50.
128. Михайлина Л. П. Слов'яни VIII-Xст. між Дніпром і Карпатами (райковецька культура): Автореферат ... д-ра іст. наук. – К., 2008.
129. Мозолевський Б. М. Синтез скіфо-античної думки// Всесвіт. – 1978. - №2.
130. Мозолевський Б. М. Скіфський степ. –Київ, 1999.
131. Мозолевський Б.М. Товста могила. – Київ, 1979.
132. Мурзін В. Населення України у передскіфські часи (кіммерійці та їхні сусіди) // Історія України. – 2000. – N2.
133. Мурзін В.Ю. Про утворення Північнопричорноморської Скіфії// Археологія. – 1986. – Вип.55.
134. Мурзін В.Ю. Скіфсько-сарматський час //Давня історія України. - К., 1994. - С. 89-136.
135. Надсаєв В.І. Економічні зв'язки античних міст Північного Причорномор'я в 1 ст. до н.е. –
136. Никорак О. З історії розвитку ткацтва в Україні// Народознавчі зошити. – 1998. - №4.
137. Новицька М.О. До питання про текстиль трипільської культури// Археологія. – 1948. – Т.2. – С.44-61;
138. Нужний Д.Ю. Розвиток мікролітичної техніки в кам'яному віці. – К., 1992.
139. Овчинников Є.В. Модель печі з трипільського поселення Березівка// Археологія. – 1994., - №3. – С.149-151.
140. Одрін О.В. Ольвійське рибальство VI–III ст. до н.е. // Надчорномор'я: студії з історії та археології. – К., 2008. – С.71-89.
141. Одрін О.В. Сільське господарство античних держав Північного Причорномор'я у V–III ст. до н.е.: порівняльний аналіз // Причорноморський регіон у контексті європейської політики: минуле й сьогодення. – Одеса, 2008. – С.17-29.
142. Островерхов А. Кіммерійський ребус//Київська Старовина.–1994.– N4. – С.110-115.
143. Отрощенко В. В. Історія племен зрубної спільності. Автореферат д-ра іст. наук. – К., 2002.
144. Охріменко Г.В. Культура лінійно-стрічкової кераміки на Волині. – Луцьк, 2001.
145. Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті. – Київ, 1993.
146. Пам'ятки історії та культури України. – К., 2005. – С.129.
147. Парсек Т.С Трипільське поселення Коломийщина// Трипільська культура. – К., 1940. – С.9-41.
148. Пастернак Я. Археологія України. – Торонто, 1964.
149. Пачкова С. Походження слов'ян //Археологія. – 2003. - №4. – С.135-139.

150. Пачкова С.П. Господарство східнослов'янських племен на рубежі нашої ери. – К.: Наукова думка, 1974.
151. Пачкова С.П. Участь місцевого компоненту у формуванні зарубинецької культури// Археологія. – 1999. – №2. – С. 6-24.
152. Пашкевич Г. О., Відейко М. Ю. Рільництво племен трипільської культури. – Київ, 2006.
153. Пелецишин М.А. Дослідження поселень висоцької культури на Розточчі в 1993-1994 роках // Восточноевропейский археологический журнал. – 2000. – №6(7).
154. Пеняк С., Пеняк П. Історія Закарпаття з найдавніших часів до приходу угорців в Карпатську улоговину. – Ужгород, 1997.
155. Пеняк С.І. Про племінну належність давньослов'янських пам'яток Закарпаття// Культура і побут населення Українських Карпат. – Ужгород, 1973.
156. Петраускас О. В. Черняхівська культура та гуни (за матеріалами археологічних пам'яток України) // Археологія. – 2021. – № 2. – С. 15-32. 98. Петров В. Походження українського народу. – К., 1992.
157. Петров В. Скіфи: Мова і етнос. К., 1968.
158. Петров В.П. Етногенез слов'ян. - К.. 1972.
159. Петрова Е. Б. Феодосія та Південно-Східний Крим за часів античної доби (середина VI ст. до н.е. – IV ст. н.е.): Автореферат ... д-ра іст. наук. – Харків, 2001; Гаврилов А.В. Округа античної Феодосії. – Симферополь, 2004.
160. Позіховський О.Л., Бунатян К.П. Пам'ятки культури кулястих амфор в околицях Дніпропетровська// Археологія. – 2016. – №2. – С.54-66.
161. Полин С. В. От Скифии к Сарматии. – Киев, 1992.
162. Полтавець В.І. Структура поселень і демографічна ситуація в Потясминні в ранньому залізному віці// Археологія. – 2011 - №3. – С.10-22.
163. Попович І. Куштановицька група пам'яток// Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті. – К., 1993.
164. Попович М. В. Нарис історії культури України. – Київ, 1999.
165. Потушняк М.Ф. Неолітичне поселення Дякове I на Закарпатті// Археологія. – 1979. – В.30. – С.57-74.
166. Потушняк Ф.М. Питання хронології та культурної належності пам'яток неоліту та енеоліту Закарпаття// Дослідження стародавньої історії Закарпаття. – Ужгород, 1972. – С.76-95;
167. Приходнюк О.М. Степове населення України та східні слов'яни (друга половина I тис. н.е.). – Чернівці, 2001.
168. Прицак О. Походження Русі//Хроніка 2000. – 1992. – №2. 103.Прохненко І. А. Історія військової справи даків I ст. до н.е. – початку II ст. н.е.: Автореф. ... канд. іст. наук. – Ужгород, 2002.
169. Рижов С.М. Археологічні дослідження палеолітичної пам'ятки Малий Раковець на Закарпатті // Археологічні студії. - Вип. 1. - Київ-Чернівці: Прут, 2000. - С. 194-200.
170. Рудич Т. Антропологічний склад населення черняхівської культури//Археологія. – 2003. - №4. – С.19-31.
171. Сапожніков І. Хронологія і періодизація пізнього палеоліту півдня Східної Європи// Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 9. – Львів, 2005. – С.14-31.
172. Свешніков І.К. Історія населення Передкарпаття і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери. – Київ, 1974.
173. Сегеда С. Антропологічні риси творців Трипільської культури// Народна творчість та етнографія. – 2005. – №3.
174. Сегеда С. Історична антропологія України: люди доби нижнього палеоліту// Краєзнавство та шкільний туризм. – 1997. – №5. – С. 3-6.
175. Сегеда С.П. Основи антропології. - К., 1995.
176. Симоненко О.В. Сармати. //Давня історія України. - К., 1994. - С. 137-156.

177. Синиця Є. «Країна Оюм»: готські племена зробили помітний внесок у культуру давньої України// Український тиждень. – 2016.– № 10.
178. Скиба Л.Є. Могильник зарубинецької культури Вишеньки біля Києва. – К., 2008.
179. Скиба Л.Є. Пирогівський могильник зарубинецької культури. – К., 2000;
180. Скорий С.А. Кочовики передскіфської та скіфської доби в Дніпровському Правобережному Лісостепу. Автореферат... доктора іст. наук. – К., 1996. – С.16.
181. Словник-довідник з археології /під ред. Гаврилюк Н.О. – Київ, 1996.
182. Сминтина О. В. Історія населення України в IX – VI тис. до н.е. (екологічний аспект): Автореф. ... канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 1997.
183. Смирнов С.В. Крем'яний комплекс оріньякського місцезнаходження Берегове II// Археологія. – В.8. – 1973. – С.59-67.
184. Смирнов С.В. Палеоліт Дніпровського Надпоріжжя. – Київ: Наукова Думка, 1973.
185. Смирнов С.В. Пізньопалеолітична стоянка Берегово I на Закарпатті// Археологія. – 1974. – Вип.13. – С.32-41.
186. Сова П.П. Палеолітичні місцезнаходження в Ужгороді// Археологія. – Т.17. – 1964. – С.180-187.
187. Стародавнє виробництво на території України. - К., 1992.
188. Стародавнє населення Прикарпаття і Волині (доба первіснообщинного ладу). – К, 1974.
189. Сулик І., Яворська Б. Трипільська культура// Історія України. – 2000. – N35.
190. Сулик Р., Бандрівський М. Гальштатські городища поблизу сіл Рознірче і Кульчиці на Передкарпатті// Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті. – К., 1993. – С.134-137.
191. Сухобоков В.О. Ранні етапи культури літописних сіверян (ще раз про пам'ятки волинцевського типу) // Восточноевропейский археологический журнал. – №3. – 2000.
192. Телегін Д.Я. Деякі підсумки дослідження неоліту на Україні// Вісник АН УРСР. – 1958. – №6. – С.43-53.
193. Телегін Д.Я. Дніпро-донецька культура. – Київ, 1968.
194. Телегін Д.Я. Середньостогівська культура епохи міді. – К., 1973; 123. Телегін Д. Вартові тисячоліть. – К.: Наукова думка, 1991.
195. Телегін Д. Мезолітичні пам'ятки України. – К., 1982.
196. Телегін Д. Природно-географічне оточення неолітичної людини на Україні// Археологія. – 1962. – Т.14. – С.76-81.
197. Телегін Д.Я Про номенклатурний список крем'яних виробів доби мезоліту – неоліту// Археологія. – 1976. – В.19. – С.21-45.
198. Телегін Д.Я. Васильківський третій некрополь в Надпоріжжі// Археології. – 1961. – Т.13. – С.3-19.
199. Телегін Д.Я. Про становлення скотарства і землеробства на південному заході європейської частини СРСР// Археологія. – 1977. – В.21. – С.17-26.
200. Тесленко Д. Л. Ямна культура Дніпровського Надпоріжжя та правобережного Передстепу: Автореф. ... канд. іст. наук. – К., 1999. – 19 с.
201. Ткаченко В. І. Пізній палеоліт Закарпаття (пам'ятки оріньякської традиції): Автореф. ... канд. іст. наук. – К., 1997.
202. Ткачук Т.М. Знакова система трипільської культури// Археологія. – 1993. – №3. – С.91- 100.
203. Толочко П. Ярослав Мудрий. – Київ, 2002.
204. Україна: хронологія розвитку. – Т.1. З давніх часів до пізньої античності. – К.: Кріон, 2008. – 704 с. Чередниченко М.М. Хронологія зрубної культури Північного Причорномор'я// Археологія. – 1977. – В.22. – С.3-21.
205. Федака І. С. Політична історія України-Русі доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття). –Ужгород, 2000.
206. Черниш О.П. До питання про виникнення мистецтва// Вісник АН УРСР. – 1979. – №8. – С.46-50.

207. Черниш О.П. До питання про час найдавнішого заселення Східних Карпат людиною давнього кам'яного віку// Нові матеріали з історії Прикарпаття і Волині. – Вип.2. – Львів, 1992.
208. Черниш О.П. Основні підсумки дослідження палеоліту Подністров'я// Український історичний журнал. – 1968. – №11. – С.100-105;
209. Черняхівська культура: матеріали досліджень. – К., 2016.
210. Чмихов М.О., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України. - К.,1992.
211. Шапошникова О.Г. Про пам'ятки часу катакомбної культури в Степовому Придніпров'ї// Археологія. – 1968. – Т.21. – С.79-94.
212. Шмаглій М.М. Великі трипільські поселення і проблеми ранніх форм урбанізації. – К., 2001.
213. Шмаглій М.М., Відейко М.Ю. Пізньотрипільське поселення біля с.Майданецького на Черкащині// Археологія. – 1987. – №60. – С.71-87.
214. Шовкопляс І.Г. Визначна історична пам'ятка України// Український історичний журнал. – 1963. – №1. – С.124-131.
215. Шовкопляс І.Г. Гінцівська палеолітична стоянка// Український історичний журнал. – 1971. – №9. – С.122-123.
216. Шовкопляс І.Г. До питання про характер розвитку культури пізнього палеоліту// Археологія. – Т.22. – 1969. – С.31-54.
217. Шуст Р. Нумізматики. – К.: Знання, 2009. – С.27.
218. Щодра О. М. Слов'яни і Русь в ранньому середньовіччі. Передумови і початки формування імперії русів. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2021. – 481 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

<https://znohistory.ed-era.com/m1/12>

<https://spadok.org.ua/>

**Результати перегляду
робочої програми навчальної дисципліни**

Робоча програма перезатверджена на 20__ / 20__ н.р. без змін; зі змінами (Додаток __).
(потрібне підкреслити)

протокол № __ від «__» _____ 20__ р. Завідувач кафедри _____
(підпис) (Прізвище ініціали)

Робоча програма перезатверджена на 20__ / 20__ н.р. без змін; зі змінами (Додаток __).
(потрібне підкреслити)

протокол № __ від «__» _____ 20__ р. Завідувач кафедри _____
(підпис) (Прізвище ініціали)

Робоча програма перезатверджена на 20__ / 20__ н.р. без змін; зі змінами (Додаток __).
(потрібне підкреслити)

протокол № __ від «__» _____ 20__ р. Завідувач кафедри _____
(підпис) (Прізвище ініціали)

Робоча програма перезатверджена на 20__ / 20__ н.р. без змін; зі змінами(Додаток __).
(потрібне підкреслити)

протокол № __ від «__» _____ 20__ р. Завідувач кафедри _____
(підпис) (Прізвище ініціали)